

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. СТИЛІСТИКА

УДК 811.112.2'42

КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ДИСКУРСУ

Анатолій Приходько

Запорізький національний університет

У статті розглядається когнітивний аспект вивчення тексту та дискурсу. Виділені три рівні організації мовної особистості (лексика, тезаурус, прагматикон), які співвідносяться з комунікативними потребами (контактною, інформаційною, впливовою) та з трьома складниками спілкування (комунікативним, інтерактивним, перцептивним).

Ключові слова: когнітивно-дискурсивна парадигма, комунікативні стратегії, дискурс, категорії дискурсу.

У сучасному мовознавстві досить впливовою і активно розроблюваною є когнітивно-дискурсивна наукова парадигма. Зрештою, як поняття “дискурсу”, так і поняття когнітивної науки не становлять для мовознавства виключної новизни (зокрема, дисертаційні роботи когнітивного спрямування з'являються з 60-х років минулого століття). Активізація ж викликана новим етапом розвитку лінгвістичної теорії: переходом від описуючих до пояснюючих процедур. А саме зазначена парадигма дозволяє розглядати мову як функціонуючу систему знаків одночасно у двох вимірах: “Мова – Суспільство” та “Мова – Свідомість”. Ще одну причину можна вбачати у зростанні ролі комунікативних технологій, у т.ч. маніпулятивного типу, розвиток яких лише в межах наукового аналізу текстотвірних стратегій неможливий. Сприяє поширенню терміна “дискурс” також філософія та естетика постмодерну.

Під дискурсом розуміють обов'язковий облік екстралінгвістичних чинників, чинника адресанта та адресата, їхні комунікативні інтенції, ролі, ситуацію спілкування. Оскільки контекст дискурсу моделюється у формі типових прагматичних ситуацій, то способи організації їх у цілісний дискурс детерміновані дискурсивно релевантними компонентами соціального контексту і внутрішньою структурою мовця.

Приймаючи до уваги зовнішньо- та внутрішньотекстові характеристики мови, наведемо наступну класифікацію категорій дискурсу, запропоновану В. І. Карасиком [1, с. 190]:

1) конститутивні, що дозволяють відрізнити текст від нетексту (*відносна оформленість, тематична, структурна єдність і відносна значеннєва завершеність*);

2) жанрово-стилістичні, що характеризують тексти в плані їхньої відповідності функціональним різновидам мови (*стильова приналежність, жанровий канон, ступінь ампліфікації / компресії*);

3) змістовні (семантико-прагматичні), що розкривають зміст тексту (*адресатність, образ автора, інформативність, модальність, інтерпретованість, інтер-*

текстуальна орієнтація);

4) формально-структурні, що характеризують спосіб організації тексту (композиція, членованість, когезія).

Звернення до організаційної архітектури дискурсу продиктоване самою природою людського спілкування, що розуміється як пізнавальна діяльність. Подібно до того, як у здійсненні будь-якого виду діяльності ініціатива належить суб'єктові діяльності, в організації дискурсу така роль належить суб'єктові дискурсу. Необхідно зауважити, що термін "суб'єкт" належить до сфери абстрактно категоризуючого мислення та указує на індивіда взагалі. Саме проблема суб'єкта, на думку Ю. С. Степанова, "об'єднує у наші дні лінгвістику, психоаналіз, епістемологію, логіку, філософію, історію, політологію" [2, с. 6], підтверджуючи тим самим, що аналіз дискурсу – це мультидисциплінарна царина.

Складні моделі відношень знань та значень, які утворюються у "картині світу" мовної особистості, реалізуються у комунікації, де основну роль відіграють мотиваційні чинники. Виділені три рівні організації мовної особистості (*лексика, тезаурус, прагматикон*) співвідносяться з комунікативними потребами (*контактною, інформаційною, впливовою*) та з трьома складниками спілкування (*комунікативним, інтерактивним, перцептивним*).

З баченням дискурсу як ієрархічно конструйованої складної системи, що складається із трьох рівнів, а саме: формально-семіотичного, когнітивно-інтерпретуючого та соціально-інтерактивного [3, с. 7-13], нам здається можливим побудувати **інваріантну модель дискурсу**.

Дискурсні можливості першого рівня включають основні дії та операції семіотичної діяльності. Дискурсні можливості другого рівня відповідають за адекватне відображення фрагментів реального чи уявного світу. Дискурсні можливості третього рівня орієнтовані на доречність використання вербалізованих актів у соціальній взаємодії.

Маніфестантами комунікативних стратегій на формально-семіотичному рівні є звертання, займенники, вигуки, різноманітні стереотипні сполучення, імперативні дієслова, адверби часу моменту мовлення, тривалість / стислість мовлення, мовчання, паузи, застосування конструкцій, що полегшують декодування адресатом. У випадках комунікативної суперечки стратегією служить топікально інтегроване, обґрунтоване й послідовне відстоювання своєї точки зору, її аргументація за допомогою вставних слів, тема-рематичної організації та інших засобів.

На когнітивно-інтерпретуючому рівні комунікативні стратегії виявляються у взаємоорієнтації адресанта та адресата на спільний або аналогічний когнітивний фрагмент тезаурусів, на спільність пресупозицій, на здатність адресата декодувати підтекст, глибинні пласти змісту. На цьому рівні стратегії мовленнєвої поведінки зумовлені "картинами світу", цінностями й етнокультурними нормами комунікативної поведінки етносу, до якого належать співрозмовники. До стратегій цього рівня належать також прагнення до логічності, несуперечливості викладу, адекватної інформативності, новизни, аргументованості.

На соціально-інтерактивному рівні стратегії адресанта повинні враховувати стратегії адресата, його соціально-рольовий статус, цілі для початку спілкування, прекурсивне реагування у ході комунікації. Адресанту необхідно не втратити увагу, зацікавлення адресата (адресатів), враховувати їхні побажання, контролювати та коригувати процес комунікації, підтримувати етикетно-ритуальну поведінку, що регламентується навколишнім середовищем, де вирішальну роль відіграють екстра-та паралінгвальні чинники.

Наведена модель жодною мірою не претендує на завершеність. Вона є робочою й абстрактною схемою у тому плані, що наочно відображає один із можливих підходів

до типологізації різних дискурсів. Додамо також, що множинні реляції діалогічності як усередині, так і поза межами моделі, динамізують її, допускаючи можливість її застосування у конкретних комунікативних ситуаціях.

Дослідження комунікативних стратегій і засобів їхньої репрезентації в аксіопрагмалінгвістичному аспекті є надзвичайно актуальним, оскільки дає підстави для створення загальної типології стратегій, розмежування інвентарю засобів їхньої маніфестації в етнокультурній та міжкультурній комунікації, тому що комунікативні стратегії однієї і тієї ж мовленнєвої поведінки в різних культурах неоднакові. Так, для багатьох культур важливим є дотримання дистанції, пом'якшення категоричності оцінки, невизначеність, ухилення від прямої відповіді, що не завжди можна транспонувати на спілкування з представниками інших лінгвокультурних спільнот.

Ми вважаємо, що поняття "дискурс" співвідносне з поняттям "текст" і характеризується аналогічними з текстом ознаками – завершеністю, цілісністю, зв'язністю тощо, проте й відрізняється від останнього тим, що розглядається одночасно і як процес (з урахуванням впливу соціокультурних, екстралінгвістичних та комунікативно-ситуативних чинників), і як результат у вигляді фіксованого тексту.

1. Карасик В. И. О категориях дискурса // Языковая личность: социолінгвістические и эмотивные аспекты: Сб. науч. тр. – Волгоград–Саратов, 1998. – С.185-197.
2. Степанов Ю. С. Париж – Москва, весной и утром... // Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса. – М., 1999. – С. 3-11.
3. Сусов И. П. Деятельность, сознание, дискурс и языковая система // Языковое общение: Процессы и единицы. – Калинин: КГУ, 1988. – С. 7-13.

КОГНИТИВНЫЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ДИСКУРСА

Анатолий Приходько

Запорожский национальный университет

В статье рассматривается когнитивный аспект изучения текста и дискурса. Выделяются три уровня организации речевой личности (лексика, тезаурус, прагматикон), которые соотносятся с коммуникативными потребностями (контактной, информационной, влиятельной) и с тремя составляющими общения (коммуникативной, интерактивной, перцептивной).

Ключевые слова: когнитивно-дискурсивная парадигма, коммуникативные стратегии, дискурс, категории дискурса.

COGNITIVE ASPECTS OF STUDYING DISCOURSE

Anatoliy Prykhodko

Zaporizhzhia National University

This article deals with the cognitive approach to the text and discourse. Discourse strategies and tactics are analyzed and a model of discourse organization is proposed.

Key words: cognitive-discursive paradigm, communicative strategies, discourse, categories of discourse.

Стаття надійшла до редколегії
10.12.2008 р.

Статтю прийнято до друку
25.03.2009 р.